

Nacsinák Gergely András

HOMOKÓRA

[IDŐSZÁMÍTÁSUNK SZERINT]

2018-08-28 | ESSZÉ, IDŐSZÁMÍTÁSUNK SZERINT

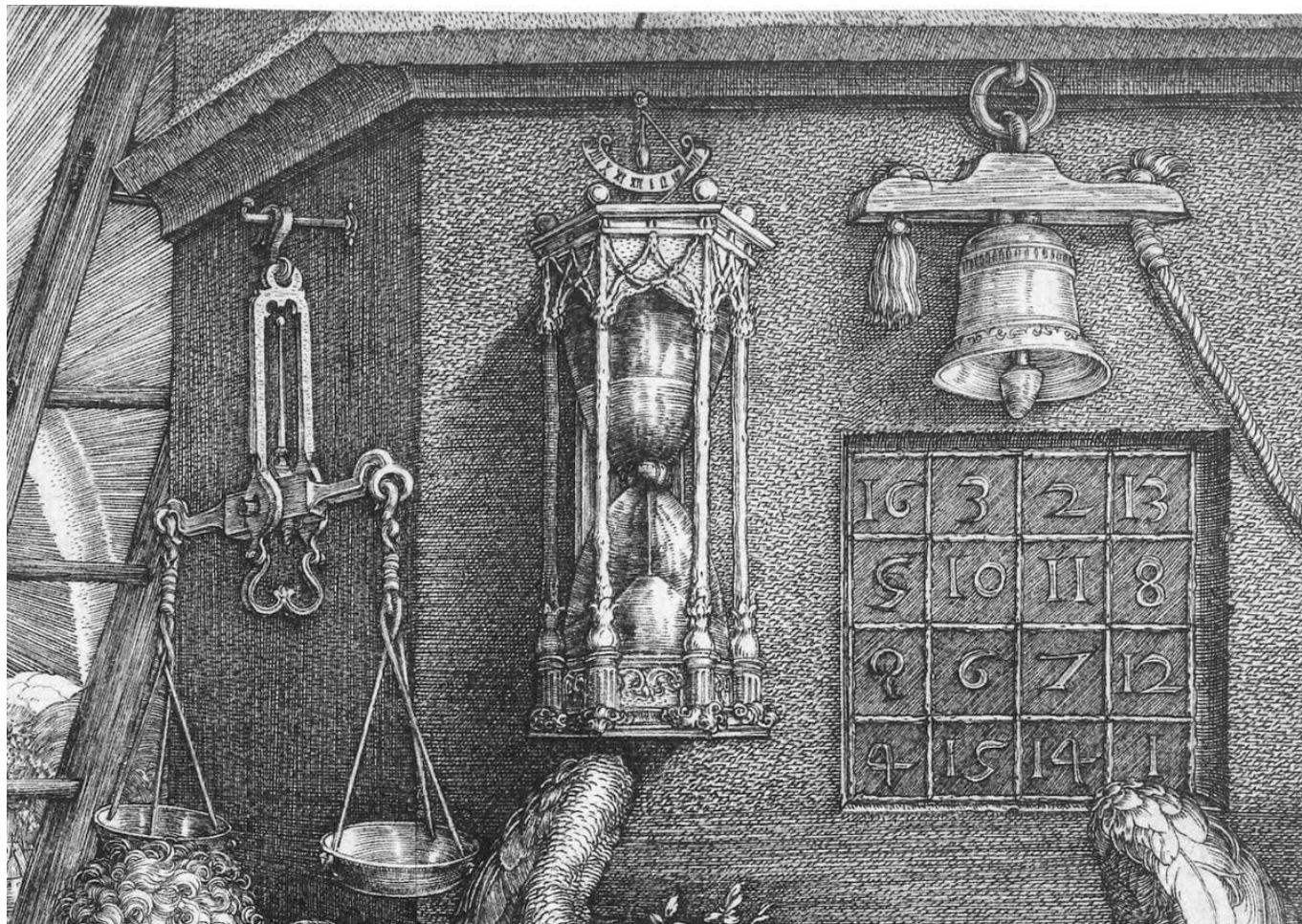

Ül az Angyal, szép fején tömött koszorú, könyökére dülve bosszúsan ráncolja homlokát. A tenger fölött az Esthajnalcsillag tébolyult fénnel ég, talán azt nézi. Ámbár az is lehet, hogy inkább a cikkanó denevér szárnyán megcsillanó betűket: MELENCOLIA I. Mire a fejét fölemelné, hipp-hopp, a denevérnek már nyoma sincs.

ingerült Angyal

Sosem értettem ezt az ingerült Angyalt. Olyan, mintha a baljában unottan piszkált jókora körzővel bármelyik pillanatban kész lenne lecsapni azt a dundi Cupidót, aki pechjére épp vállmagasságban ücsörög mellette egy malomkövön, és apró palatáblájára szorgalmasan jegyez valamit. Ha csak meg találna nyikkanni, a körző réznyelege legott feléje lendül, ő pedig csenevész szárnyacskáival kalimpálva tűnik el a létra alatt. Esetleg hanyatt estében még a feje fölé biggyesztett serpenyős mérleget is leveri. Vagy, ha le nem is veri, mindenképp jókorát taszít rajta: akkor viszont, ha jól nézem, a kilengő fémtálcák egyike jó eséllyel betöri a falra rögzített méregdrága homokóra üvegét, és kész a baj. A homok az Angyal jobb szárnyára pereg, aki szempillantásnál sebesebb libbentéssel lerázza magáról az idő esőpredékét, és visszarendeződik előbbi helyzetébe. Koszorú a homlokon, körző a kézben. Még a köntös sem vet más redőket. Csak a homok pereg alá a repedt üvegen át, az Angyal háta mögötti szürke félhomályba.

Az, hogy az Angyalt nem értem, valószínűleg a kisebbik baj, tekintve, hogy az egész rézkarcot nem értem. Dürer úgy telepakolta súlyos reneszánsz emblémákkal, a mágikus négyzettől a kopó-kutyán át a lélekharangig, mint valami talányos jelkép-bazárt, amiben a trafikos az Angyal – innen nézve nem is csoda, ha unatkozik, míg lejár a munkaideje. Csakhogy az nem jár le soha. Lehet, hogy még direkte örül is neki, hogy az átkozott homokóra tönkrement.

Azért nem értem az Angyal szemmel látható rosszkedvét, a melankólia nekem mindig inkább valami áttetsző, szelíd magány, vakító csillag helyett jótékony alkonyat, ami a végtelenhez tart, miközben egyre mélyül. És teljes mélységét nem éri el soha – ez benne a szomorúság. Mindenesetre nincs tele hegyes és éles dolgokkal, mint ez itt. Hagyom is inkább ezt a karcos dűreri Melencoliát, még elbotolnék a sok szanaszét hagyott vicik-vacak közt a jelentés utáni heves kotorászás közepette, és inkább arra figyelek, ami igazán foglalkoztat: a homokórára, és a belőle feltartóztatatlanul pergő időmorzsaléokra.

időtermelő masina

Nyelvünkben az idő múlására használt metaforák többsége – írja Ernst Jünger a homokórákról szóló könyvében – a különböző korokban használt időmérő-eszközökből maradt vissza.^[1] A múltban, mondja, kozmikus vagy tellurikus órákat használtak: az előbbiek égitestek, az utóbbiak pedig földi anyagok segítségével mérték az időt. Így kozmikus óra a napóra

és a gnómon, míg tellurikusak a vízórák, tűzórák és a homokórák. Az idő pereg, ha homokkal mérik, és telik, ha vízórával. Ámbár azt is el tudom képzelni, hogy egyszer-másszor a metafora volt a tyúk, az eszköz pedig, amely mintegy munkába állította ezt a nyelvi metaforát, a tojás, de persze ki tudja; abbéli gyanúm, hogy az időt előbb társították a hömpölygő folyókhoz, mintsem vízórát ügyeskedtek volna belőlük, lehet téves is. Amikor utóbb a tisztán mechanikus óraszerkezet elterjed, amely súlyokkal és fogaskerekekkel hozza mozgásba a mutatókat, egy másfajta időtapasztalat jön létre, mely egyaránt függetleníti magát a csillagok és az elemek által megszabott időtől. Ebben a „*zeit-an-sich*”-ben élünk manapság, „amelynek hozománya az absztrakt, szellemi idő. Ez az idő nem a napfény vagy az elemek adománya, hanem az ember önmagának adott ajándéka” – egyszóval „csinált” idő.**[2]** Az óramívesek, figyelmeztet Jünger, a kovácsok céhéből kerültek ki, akiket mindig is „félíg-alvilági titokzatosság övezett”. A kovácsok, ötvösök és hasonszőrű társaik a maguk vulcanusi, tűz és fém uralta mesterségükkel csakugyan afféle köztes társaságnak számítottak, ahogyan védnökük, Héphaisztosz is az olümposzi ranglétra legalján állt, tekintve, hogy „találmányai munkája lévén keletkeztek, nem pedig varázslással a semmiből, mint a többi istené”.**[3]** Nos, ilyen mesterséges idő a miénk, mely fittyet hány árnyékra, fényre, földre, égre, varázslatra. Még azt is megkockáztatom, hogy az effajta óra már nem egyszerűen időmérő, sokkal inkább időtermelő masina. A mechanikus óra tárcsa és súly ötvözete, olyan rendhagyó kerek szerkezet, amely egyhelyben áll és mégis halad: méghozzá az idő szemmel nem látható ösvényein. Bizonyára nem véletlen, hogy a gép-idő érájában válik divatossá az idő-gép eszméje is.**[4]**

A gépileg előállított idővel az a gond, hogy tapasztalatunk szerint az általa termelt időt a gép rendszerint föl is falja. Meglehető, nem közvetlenül, de más fogaskerekes, ketyegő-kattogó társainak továbbítva azt: ez az, amit ipari forradalomnak szokás nevezni, innen nézvést azonban mindössze nyers időgazdálkodás. Ami létrejött, a vasúti menetrendekben, gyárak futószalagjai mellett azonmód fel is emésztődött, és csak kevesek számára jelentkezett (és ismét roppant áttételes módon) nyereségként, melyen aztán e kiváltságos kevesek úgynevezett „szabad” időt vásárolhattak maguknak, s ezzel a kör gyakorlatilag be is zárult. A mechanikus időnek, úgy látszik, egyetlen kézzelfogható inkarnációja a haszon, így is születhetett az a félreérthető mondás, hogy „az idő pénz”, ami ebben az általánosító formában bosszantó hazugság, hisz legfeljebb a gépileg megtermelt időre lehet igaz.

véges és ciklikus

Mármost, ami a homokórát illeti (mert hiszen továbbra is azt nézzük figyelmesen, pontosabban annak romjait), a kozmikus és tellurikus órák többségéhez képest itt már észrevehető valami halvány elmozdulás az elemiből a mechanikus órák világa felé. A víz folyik, a tűz ég, az árnyék hol rövidül, hol meg hosszabbodik, a dolgok természetes rendjének része; az, hogy nagy ravaszul mindezt az idő meghatározásának szolgálatába állították, csupán e folyamatok kiterjesztéseként fogható fel. (Az sem mellékes, hogy nem elsősorban időtartamok mérése, hanem időpontok kijelölése, meghatározása volt e szerkezetek fő feladata.) A homokóra ellenben *kizárólag* időegységet mér. Az antikvitásban voltak például olyan rafinált, többfunkciós vízórák, amelyek hónapot, hetet és napot is képesek voltak mutatni (emlékezzünk meg e helyt csak az alexandriai matematikus és feltaláló, Hérón csodálatos szerkezeteiről), és csillagászati órákként is használhatóknak bizonyultak. A tűzórák az égés természetes folyamatát aknázzák ki skálához igazítva, s bár csakis megszabott időtartamot képesek mérni, létezett olyan tűzóra (az ördögös anatóliai Iszmail al-Dzsazari masinája a 13. század elejéről), amely égéskor egy hozzákapcsolt automatát is működtetett. Homokóra esetében ilyesmi aligha képzelhető el; az eddigiekkel ellentétben a homokóra tökéletesen önmagába zárt szerkezet, ha pedig ez az intaktság csorbul – mint esetünkben is –, azzal léte egy csapásra értelmét veszti. Ezért is merészeltem a fogaskerekes órához hasonlítani, mellyel ugyan szerkezeti szempontból semmiféle kapcsolata nincs, ám annál inkább emlékeztet rá eszmeileg – már ami az általa mért idő eszméjét illeti. Mert a homokóra ideje véges és ciklikus: nem tekint ki égi konstellációkra, nem mérhet többféle időt, nincs szüksége külső energiaforrásra, mert nem emészti el anyagát, amit aztán újra kell tölteni (mint az olajjal, viasszal, petróleummal, vagy akár elektromossággal működő órák esetében), nem működtet más, járulékos szerkezetet. Ha lepergett a maga ideje, meg kell fordítani, s ugyanez az idő pereg le rajta újra és újra, legyen az egy óra, kettő, egy nap vagy akár egy esztendő. És e körbezártság igencsak emlékeztet a mechanikus órák által kijelölt kérlelhetetlen és autonóm időre.

Bizonyára nem véletlen, hogy a homokórából lett – utóbb igencsak elhasznált – jelkép, és nem a többi időmérő szerkezetből. Mert a homokóra, akár az általunk tudott idő, egyszerre véges (akár a személyes idő) és végtelen (mint a létezésé körülöttünk); egyszerre folyamatos (akár a víz futása, a láng lobogása) és darabos is (közelebb hajolva hozzá a homok folyása szemcsék pergésévé aprózódik). Továbbá ciklikus, mert megfordítható, ugyanakkor lineáris is, mert egy időegységen belül a folyamat megállíthatatlanul zajlik egy irányban. Vagyis a homokóra áll legközelebb az összetett képhez, ami az időről él bennünk: mármint hogy valami szétmorzsolt egész pereg, hull alá itten; nem beszélve arról, hogy mindemellett megejtően egyszerű és elegáns szerkezet. Az „egyszerűt” persze úgy kell érteni, hogy *ránézésre* egyszerű, mert sem üveget megmunkálni, sem a szemcséket kalibrálni nem olyan könnyű: a homokórák többségében ugyanis egyáltalán nem homok lakik, legalábbis nem a maga nyers formájában. Szemcsék, mindenesetre: tudható tehát, hogy a két üvegbuborék közt

testünk eljövendő formája pereg oda-vissza, céltalanul, pontosabban: jelenlegi óráink néhai nemzedékek porával mérik a mi időnket. Tökéletes gondolat: az idő testével – *idővé* lett *testtel*– mérni az időt: a szó szoros értelmében a láthatatlan láthatóvá tétele, a művészet netovábbja. Így válhatott a homokóra a véges idő mellett a mulandóság emblémájává is – no és persze az említett formai eleganciája miatt: mert hogy mutatna például egy csontváz kezében egy jókora vízóra, vagy a *memento mori*-csendéleteken ránk meredő koponya egy zsebóra társaságában?

hájas kis puttó

Hanem az angyal *per definitionem* nem ismeri az időt. Mi köze neki ehhez az egészhez? Egyetlen vállrándítással rázza le magáról a mulandóság homokját, ha az rá találna peregni a puttó kalimpálása folytán. Persze többek szerint a rézkarc angyala nem is angyal, hanem „androgün figura”, „allegorikus alak”: a négy temperamentum egyikének, a geometriának vagy az alkimisták nigredójának, vagy valami egyébnek, például Dürer aktuális lelkiállapotának a jelképe. Ám legyen. Nekem egy szárnyakkal ellátott, koszorús androgün figura még mindig leginkább angyal, ha morózus is. És mi van, ha éppen ez bosszantja? Ez a bebörtönzöttség, mint a homokórába zárt homoké, hiszen annak, nemde, ugyanúgy a sivatag végtelenségében lenne a rendelt helye, ahogy neki az angyali karok megszámlálhatatlan sokaságában. Ehelyett csupa lehatárolt és absztrakt dolog veszi körül, még az árnyékok is olyanok, hogy szinte vágni lehet velük. És még az idő is homokóra-idő: képzett, képzelt, autonóm. (Van ugyan a képen egy apró napóra is, ám az nem mutat az égvilágon semmit.) Olyan ő maga is, mint a lába előtt heverő gömb: lehatárolt végtelenség. Mint maga a lélek. Na, ez a bosszantó. Hogy ezek szerint akár le is csaphatja a szorgosan skribáló hájas kis puttót; ha kellő lendülettel találja el, még le is esik, kis szerencsével leüti a mérleget, az meg betöri a homokóra üvegét – de mire odanézőnk, a pufók stréber megint ott ül a helyén, a mérleg egyensúlyban áll, és az óra üvege sértetlen. A szárnyas gnóm a malomkövön pedig csak ír és ír és ír, és ő az egyetlen, aki szíve szerint nem menne innen sehová.

[1] Jünger, Ernst, *Homokórák Könyve*, Bookart Kiadó, 2012.

[2] I. m.62. A mechanikus óra kiindulásként alapul veszi ugyan a „napot” mint időegységet, de rögtön az évszakos esetlegességektől független, 24 órás absztrakt kategóriává változtatja.

[3] L.: uo. 74.

[4] *Hommage a FAM*, akinek vesszőparipája a metaforák oda-vissza forgathatósága.

kép | Albrecht Dürer: Melencolia I, wikimedia.org